

ACADEMICA
HUMANITAS

Andreea Răsuceanu este doctor în filologie al Universității din București, cu lucrarea *Mahalaua Mântulesei, drumul către modernitate* (2009). A absolvit masteratul „Text și imagine“, în cadrul Centrului de Excelență în Studiul Imaginii (parte a Consorțiului dintre Universitatea din București și Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu“). A publicat cronici, interviuri, articole de specialitate în reviste precum: *Viața Românească*, *România literară*, *Observator cultural*, *Bucureștiul Cultural*, *Ideii în dialog*, *Convorbiri literare* etc. Este autoarea mai multor traduceri din limba engleză și prefețe. Prima ei carte, *Cele două Mântulese* (Editura Vremea, 2009), propune o incursiune în istoria străzii Mântuleasa, bazată pe documente de epocă, în încercarea de a descoperi sursele mitologiei bucureștene valorificate în ficțiune de Mircea Eliade. A fost nominalizată la premiile *României literare*, ale Uniunii Scriitorilor din România și la Marile Premii Prometheus, secțiunea Opera Prima. Cartea de față are la bază cercetările întreprinse în perioada 2010–2013 în cadrul CESI și Université Sorbonne Nouvelle – Paris 3 (programul „Vers une géographie littéraire“) – activitate inclusă în „Programul postdoctoral pentru formare cercetători în științe“ POSDRU/89/1.5/S/58852.

ANDREEA RĂSUCEANU
BUCUREȘTIUL
LUI MIRCEA ELIADE

ELEMENTE
DE GEOGRAFIE
LITERARĂ

Prefață de
SORIN ALEXANDRESCU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Tipo Lidana – Suceava

© HUMANITAS, 2013

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RĂSUCEANU, ANDREEA
Bucureștiul lui Mircea Eliade: elemente de geografie literară /
Andreea Răsuceanu; pref.: Sorin Alexandrescu. –
București: Humanitas, 2013
Bibliogr.
ISBN 978-973-50-3994-3
I. Alexandrescu, Sorin (pref.)
913(498 Buc.):821.135.1.09

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

II. SPAȚIU NARATIV VS SPAȚIU GEOGRAFIC ÎN ROMANELE GENERAȚIONISTE

II.1. Dubla existență a lui Pavel Anicet sau o topografie a conștiinței: din strada Christian Tell în strada Salcânilor

„Nu vedeți că vorbiți și scrieți numai pentru o mie de oameni suciți ca și voi, că *întreaga cultură românească se învârteste între Corso, Ateneu, Fundația Carol și Calea Victoriei?*“ (s.m.)

Huliganii

„Într-un anumit fel, traversând spații geografice familiare sau necunoscute, călătoresc totodată în trecut, în propria mea «istorie».“¹

„O hotărâre de uriaș, să pună capăt bărbătește marasmului și zeflemii care-l momesc în fiecare dimineață, îl poartă pe drumuri zadarnice, îl depărtează de hotarele lui. Un sentiment plinar și juvenil l-a străbătut, noian de porniri insurgente și furtunatic; să fac! Să fac! Încearcă să precizeze, să se reculegă, dar brațele nu pot cuprinde aluziile acelea timide, subterane, instantanee, sclipiri de semnale de pe toată *geografia lui interioară*“ (s.m.).

Huliganii

1. Mircea Eliade, *Jurnal 1941–1969*, ed. cit., p. 610.

„[...] se vede purtat prin locuri străine, fără nici o afinitate cu *geografia lui spirituală*, printre suflete pe care nu le înțelege, care nu-l interesează și pe care totuși le iubește.“ (s.m.)

Huliganii

Întreaga desfășurare spațială a romanului *Întoarcerea din Rai* presupune o axă, ce străbate Bucureștiul interbelic unind, de fapt, două zone familiare autorului, ce urmează a fi exploatate în proza scurtă, dar și în romane, atât în cele realist-psihologice, cât și în cele fantastice. Un București mitic, învăluit în aura nostalgiei inoculate de condiția de exilat a autorului se va naște ulterior din această imagine a orașului mai puțin precisă în detalii, căci vorbim în acest prim roman din trilogia proiectată pentru a reconstitui portretul generației '27 despre un spațiu al rememorării, fiecare incursiune a personajelor în meandrele sale constituind, de fapt, o sondare a adâncimilor propriiei conștiințe. Într-un parcurs ce amintește de rătăcirile dintr-un august torid ale unui alt faimos personaj al romanului interbelic, Fred Vasilescu, eroul *Întoarcerii din Rai*, Pavel Anicet, străbate câteva cartiere bucureștene trasând în acest fel axa principală a desfășurării narative și semnalând cele câteva puncte-cheie ce implică fie evenimente obiective, fie indicii care trimit la un trecut, la o istorie individuală, a personajului, sau la una colectivă, aflată într-un conflict permanent cu un prezent ostil, nefast, cu ceea ce Eliade va numi „epoca de ruptură“. Vorbim, în cazul axei ce unește zona Căii Victoriei cu cea din preajma Foișorului de Foc (mai exact, două străzi – Christian Tell și Salcânilor), de una tempo-spațială însă, căci ea semnalează și un proces introspectiv, de rememorare, consemnând un parcurs prin memoria personajului: întreaga filozofie a acestuia, viziunea sa despre viață și frământările care dau glas vriei sufletești a unei întregi generații sunt cuprinse între aceste două limite care generează, deopotrivă, topografia exterioară, bucureșteană, precum și pe cea interioară, a memoriei.

Ne vom opri în cele ce urmează la modul în care se organizează spațiul narațiunii în romanul *Întoarcerea din Rai*, încercând totodată să descoperim care este natura toposurilor principale din roman și să subliniem relația dintre geografia ficțională și cea reală.

În cazul operei literare a lui Mircea Eliade putem vorbi despre două tipologii ale spațiului, și implicit, de două tipuri de geografie – una mitică, simbolică, ce se cere analizată cu instrumentele hermeneutice (specifică prozelor și romanelor fantastice), și una *reală*, ce coincide cu topografia autentică a Bucureștiului interbelic (cadru al celor câteva romane realist-psihologice eliadești). Așa cum vom vedea, traseul bucureștean al lui Pavel Anicet determină totodată organizarea narativă¹, acționând ca o coloană vertebrală a textului, ce dezvăluie intriga principală: sentimentul culpei pe care îl implică dubla existență amoroasă a lui Pavel Anicet, resort care îi declanșează o criză de conștiință ce angrenează obsesii existențiale deopotrivă individuale, dar și reprezentative pentru întreaga generație² de intelectuali din care acesta face parte.

1. Reconstituind și analizând diferite topografii ale unora dintre cele mai importante romane europene, Franco Moretti ajunge la concluzia că, de fapt, geografia determină structura narativă a romanului european, iar o abordare ce implică geografia literară ca metodă deschide calea către o lectură contextuală a acestuia (*Atlas of the European Novel*, ed. cit., p. 8).

2. Intenția lui Eliade era de a scrie un roman al generației sale: „Voiam, pe de altă parte, să scriu romanul «tinerei generații», așa cum îi înțelegeam eu acum. *Întoarcerea din Rai* însemna pierderea beatitudinii, a iluziilor și a optimismului care dominaseră primii doisprezece ani ai «României Mari»“ (Mircea Eliade, *Memorii 1907–1960*, ediție de Mircea Handoca, Editura Humanitas, București, 1997, p. 256). Într-un articol din februarie 1934, Dan Petrașincu semnalează această dorință a autorului de a crea un roman al generației sale, asociindu-l (ca și alți comentatori din epocă ai romanului) lui Malraux: „Autorul a vrut să realizeze portretul unei generații de tineri care, asemenea celor din lumea lui Malraux, își trăiesc viața sub semnul morții și al dezaxării totale de sub valorile Spiritului“

În configurarea topografiei bucureștene care să includă principalele zone de acțiune din romanele generaționiste ale lui Eliade vom observa că atât Calea Victoriei, cât și străzile care se desprind din aceasta sau se află în perimetrul ei sunt mai degrabă teatrul unor evenimente violente, al tulburărilor din anii '30 (în romanul *Întoarcerea din Rai*) sau al bombardamentelor din timpul celui de-al Doilea Război Mondial (în *Douăsprezece mii de capete de vite*); vorbim, de fapt, despre zona cuprinsă între cele două străzi care delimitează geografia personală a lui Pavel Anicet, și aceasta apare îndeobște în relație cu violențele ce marchează viața politică românească în interbelic. Vom contura, în capitoul de față, harta Bucureștiului „modern“, din romanele de factură realist-psihologică (e vorba despre locurile din *Întoarcerea din Rai*, *Huliganii*, al doilea roman din trilogia-portret a generației '27, și romanul neterminat *Viață nouă*, dar și – parțial – din *Nuntă în cer* sau *Noaptea de Sânziene*), un București deopotrivă al violenței (unde au loc greva de la Atelierele Grivița, din 1933, dar și evenimentele din martie 1932, pe care le rememorează la un moment dat Emilian), dar și pe cel al trăirilor personajelor, care se întâlnesc, locuiesc sau se plimbă preponderent în aceeași parte a Bucureștiului.

Eliade vorbește în mai multe rânduri, în jurnalele sale, despre o „geografie reală“, care nu coincide neapărat cu datele imediate ale „realității“ profane, ci cu cele ale unei mitologii bucureștene: „Bucureștiul din *Pe strada Mântuleasa*, deși legendar, e mai adevărat decât orașul pe care l-am traversat eu, pentru ultima dată, în august 1942“, spune în *Jurnal*¹. În același sens, Eliade vorbește și despre istoria „adeverată“ a orașului, ce se bazează pe geografia sacră deținută de orice spațiu natal

(„Întoarcerea din Rai“, în *Reporter*, 2 februarie 1934, în „*Dosarul*“ *Eliade*, vol. IV (1929–1936), *Jos farsa!*, Partea întâi, Cuvânt înainte și culegere de texte de Mircea Handoca, Curtea Veche, București, 2001, p. 73).

1. M. Eliade, *Jurnal 1941–1969*, ed. cit., p. 325.

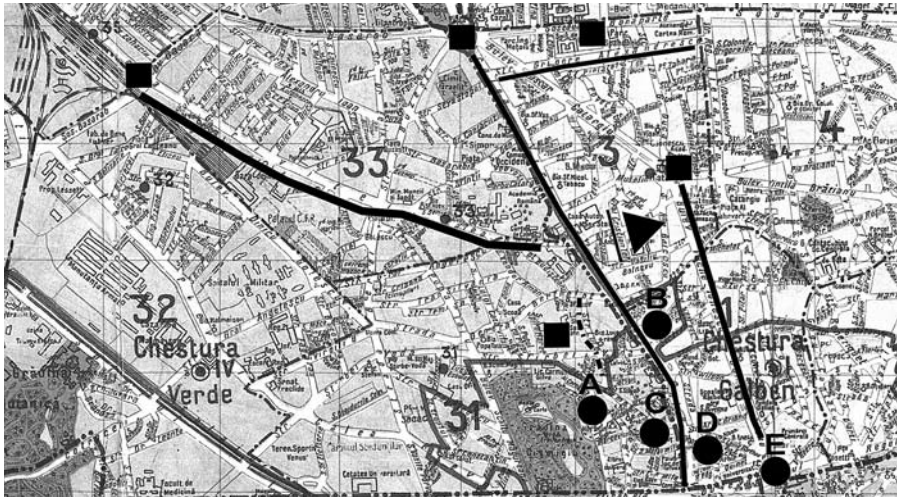
Calea Victoriei, în dreptul Palatului Telefoanelor, februarie 1941.
Staatsarchiv Freiburg W 134 (Sammlung Willy Prager) Nr. 030232

În fața Ateneului Român, iunie 1941.
Staatsarchiv Freiburg W 134 (Sammlung Willy Pragher)
Nr. 031721c

care, odată explorat, reconfigurează harta acestuia într-o schemă intimă, echivalentă cu un parcurs inițiativ. În romanele realiste eliadești, traseele personajelor presupun exercițiul unei rememorări (ca în cazul lui Pavel Anicet, de pildă), de obicei un monolog interior care oferă indicii despre starea sufletească a acestora, amănunte biografice importante în explicarea evoluției lor ulterioare. Geografia obiectivă are, prin urmare, un corespondent într-una „spirituală” (termenul îi aparține lui Pavel Anicet, care vorbește în mai multe rânduri despre geografia sa „interioară” sau „spirituală”). O legătură secretă se stabilește prin urmare între geografia obiectivă și ceea ce Wunenburger numea „atlasul interior” al fiecăruia, care organizează lumea exterioară conform unei ordini interioare, personale, consemnând un parcurs lăuntric, ce angrenează atât resorturile memoriei, cât și pe cele ale emoției.

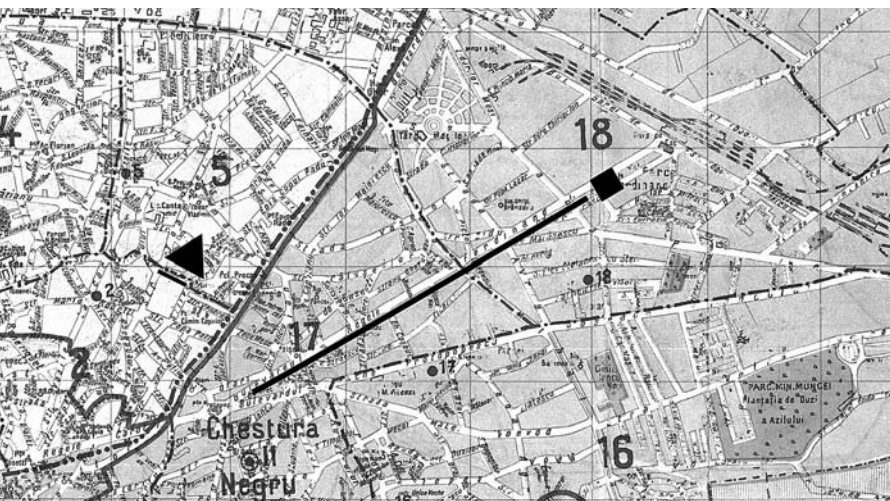
Bucureștiul din *Întoarcerea din Rai* (ca și cel din *Huliganii*) nu antcipă cu nimic Bucureștiul mitic din proza fantastică eliadescă, incluzând mai degrabă un alt tip de repere, care țin de locurile de întâlnire a grupurilor de intelectuali bucureșteni (precum cafeneaua Corso, Barul Automat etc.), dar și de punctele unor izbucniri violente din epocă (Atelierele Grivița), ori de spațiile publice predilecte pentru proteste și manifestații (precum Piața Teatrului Național sau Cercul Militar). O transformare a acestor zone din traseele de plimbare ale unora dintre personaje în puncte fierbinți pe harta conflictelor din epocă dezvăluie elemente legate de identitatea și evoluția orașului, dar și de istorie personală, a celor care se plimbă prin centrul bucureștean (deloc la întâmplare, identificându-se sau, dimpotrivă, respingând anumite locuri, ori visând cu ochi deschiși la unele zone privilegiate de pe harta orașului). Palimpsestul bucureștean se dezvăluie astfel în întreaga sa complexitate, vorbind despre istoria stratificată a fiecărui loc. Astfel, spații ale loisirului, întâlnirilor mondene sau plimbărilor, Calea Victoriei, Palatul Regal sau Cișmigiu devin, în rememorarea evenimentelor din martie 1932 de către Emilian, scena unor ciocniri violente între jandarmi și manifestații,

Puncte de reper pe traseul Christian Tell – Salcânilor

A. Opera Română, cu sediul la Teatrul Lyric „Leon Popescu”, în Piața Valter Mărăcineanu; B. Cafenea Corso, în Piața Palatului; C. Teatrul Național, cu sediul în Calea Victoriei; D. Teatrul „Maria Ventura”, fostă Sala Comediei, actualul Teatrul Odeon; E. Piața I.C. Brătianu. Cu triunghiuri sunt reprezentate cele două puncte-cheie: Christian Tell și Salcânilor, iar cu pătrate alte străzi și bulevarde: Grigore Alexandrescu, Calea Griviței, Lutherană (cu linie punctată), bulevardele Calea Victoriei, Take Ionescu, I.C. Brătianu, Ferdinand.

soldate cu rănirea sau chiar moartea celor implicați. Dacă în prima parte a *Întoarcerii din Rai*, zona Calea Victoriei era axa ce ordona viața mondenă bucureșteană, de-a lungul căreia se aflau principalele puncte de atracție – cafenele, baruri, restaurante –, în cea de-a doua, aceasta pare să se contamineze de răul general ce cuprinde orașul, odată cu izbucnirea sunetului macabru al sirenei de la Atelierele Grivița, ce spulberă liniștea asfințitului bucureștean, anunțând timpuri de haos politic și social (schimbarea e anunțată de altfel prin mai multe indicii: la sfârșitul părții întâi a romanului, întorcându-se de la Corso pe Calea Victoriei, către tipografie, lui Pavel „Calea Victoriei i se părea foarte străină“, moment care semnaleză, cu subtilitate, un dublu dez-

echilibru: pe cel al personajului, a cărui lipsă de orientare, de reper îi trădează starea de bulversare interioară, dar și un altul, care ține de entropia socială și politică ce amenință să cuprindă lumea bucureșteană, anticipând tragicele evenimente ulterioare). Episodul micului moment de derută, al senzației de înstrăinare a personajului e ilustrativ pentru relevanța spațiului și a caracteristicilor, metamorfozelor și multiplelor identități ale acestuia în economia narațiunii.

De asemenea, sunt de semnalat metafore spațiale precum „drumurile zadarnice“ care îl îndepărtează pe Pavel Anicet de „hotarele“ lui, asociate lipsei de proiect, de ideal, a sa și a generației sale deopotrivă.

Reprezentările spațiale din figura de mai sus reproduc vizual situația narativă dintr-un fragment care sintetizează situația existențială în care se află Pavel Anicet, consemnând punctele de reper ce configurează traseul prelungit al acestuia: „Deși Pavel suferea de câte ori se întâlnea în aceeași zi cu cele două femei, rareori se putea împotrivi ispitei de a se duce la Ghighi după ce se despărțea de Una. Voința lui nu conta în asemenea împrejurări; era aproape un destin întâlnirea, un chin care se cerea împlinit; și dacă lupta împotriva gândului

Plimbare pe Calea Victoriei, octombrie 1939.
Staatsarchiv Freiburg W 134 (Sammlung Willy Pragher) Nr. 030197

Cuprins

<i>Cu Andreea Răsuceanu, prin lumile lui Mircea Eliade</i>	
prefață de Sorin Alexandrescu	5
I. INTRODUCERE	
I.1. Premisele unei noi abordări: geografia literară	11
I.2. Despre utilitatea hărților literare	23
I.3. Peisajul: „imaginea lumii“ și nostalgia depărtărilor.	28
I.4. De ce Bucureștiul lui Mircea Eliade.	36
II. SPAȚIU NARATIV VS SPAȚIU GEOGRAFIC ÎN ROMANELE GENERAȚIONISTE	
II.1. Dubla existență a lui Pavel Anicet sau o topografie a conștiinței: din strada Christian Tell în strada Salcânilor	45
II.2. Bucureștiul violent	78
II.3. O topologie socială a orașului – câteva plimbări prin labirintul citadin	88
II.4. Orașul „epileptic“. Binomul timp–spațiu în <i>Huliganii</i> și <i>Întoarcerea din Rai</i>	100
III. SPRE O GEOGRAFIE MITICĂ	
III.1. O geografie „trăită“	111
III.2. Pe fostele pământuri ale boierului Calomfir	121
III.3. La numărul 138 pe strada Mântuleasa	135
III.4. Un spațiu al angoasei: podul	142

IV.	BUCUREȘTIUL INSULAR DIN <i>NUNTĂ ÎN CER</i>	151
V.	ORAȘUL ÎN MIȘCARE SAU VEHICULELE MODERNITĂȚII	
v. 1.	Un tramvai prin memoria cititorului: linia 14	192
v. 2.	Tramvaiul: un vehicul psihopomp	229
VI.	FEREAȘTRA: OBIECT MEDIATOR–DISCRIMINATOR	
VI. 1.	O fereastră deschisă spre peisaj	239
VI. 2.	Tabloul domnișoarei Christina	255
VI. 3.	Oglinda Generăleseii	268
VI. 4.	Fotografia ca fereastră spre trecut sau vehicul anamnetic	272
VII.	PEISAJ ȘI PERSPECTIVĂ ÎN NUVELA <i>ȘARPELE</i>	
VII.1.	În labirintul vegetal	283
VII.2.	Insula lui Andronic și insula lui Morel. Paradisul și locul în care nu se poate trăi	304
VIII.	SEMELE LUMINII ȘI ÎNTUNERICULUI ÎN <i>DOMNIȘOARA CHRISTINA</i>	
	ÎN LOC DE CONCLUZII	330
	<i>Bibliografie generală</i>	333